

Ünite 5: Oruç

Orucun Tanımı ve Tarihi

Oruç, sözlükte “bir şeyden geri durma, yapmama” anlamına gelen Arapça savm ve sıyâm kelimelerinin Türkçedeki karşılığıdır. Terim manasıyla oruç, imsâk vaktinin girdiği andan itibaren güneş batana kadar geçen süreyi Allah tarafından beğenilen bir davranış olacağı düşüncesiyle yemeden, içmeden ve cinsî ilişkiden uzak olarak geçirmeye denir. Kur’ân-ı Kerim’de oruç anlamında sıyâm (el-Bakara 2/183,187, 196; en-Nisâ 4/92; el-Mâide 5/89, 95; el-Mücâdele 58/4) ve oruçlular anlamında da sâimîn ve sâimât (el-Ahzâb 33/35) kelimeleri geçer.

Sabaha doğru güneşin doğacağı ufukta beliren beyazlığa fecr (fecir) denir. Sabah aydınlığı başlamadan önce kısa bir süre görülen ve sonra kaybolan dikey beyazlığa fecr-i kâzib (yalancı fecir) denir. Sonra fecr-i sâdik ve ikinci fecir de denen enine bir beyazlık belirir. Doğu ufkunda ufkun altındaki güneşin ışığının ufukta fark edilmesiyle beliren bu beyazlık, zamanla kuvvetlenerek ve alanını genişleterek devam eder ve sonunda güneş doğar. Bu beyazlığa da fecr-i sâdik (gerçek fecir) denir. Oruç vaktinin başlangıcı olarak belirtilen fecir, budur ve onun ufukta görülmesi ile oruç başlar. Bu vakit, takvimlerde imsâk olarak belirtilir. Ayrıca bu anlamda tan yerinin ağarması ifadesi de kullanılır.

Ramazan ayında tutulan oruç, Müslümanlara hicretin ikinci yılı şaban ayında farz kılınmış ve onlar bir sonraki ay olan ramazandan itibaren oruç tutmaya başlamışlardır. Başlangıçta güneş batımı ile imsâk arasında özellikle cinsel hayatla ilgili birtakım kısıtlamalar olmakla birlikte daha sonra bunlar kaldırılmış, bu süre tam bir serbestlik zamanı olmuştur.

Ramazanın Fazileti

Sağlıklı her Müslümana farz olan Ramazan ayı orucunun da özel bir yeri ve değeri vardır. Ramazan, Allah’ın af ve bağışlamasının çok, rahmet ve merhametinin bol olduğu bir aydır. Oruç aynı zamanda bir sabır eğitimidir. Oruçlu günlük alışkanlıklarını belli bir süre için terk ederek sabretmeye alışır ve aynı zamanda da bundan dolayı sevap kazanır.

Bir oruçluya iftar açtırmak da büyük sevaptır. Bu sebeple Müslümanlar Ramazan ayında birbirlerini ve yoksulları iftar sofralarına davet ederler. Çünkü oruçluya iftar ettiren, oruçlu kadar sevap kazanır ve bu sebeple oruçlunun sevabından da bir eksilme olmaz (Tirmizî, “Savm”, 82; İbn Mâce, “Sıyâm”, 45).

Oruç Çeşitleri ve Niyetleri

Oruç hükmü esas alındığında farz, vacip, sünnet/mendup, nâfile, mekruh ve haram kısımlarına ayrılır.

1. **Farz Oruç:** Ramazan ayında oruç tutmak, daha sonra açıklanacak şartları taşıyan her Müslümana farzdır. Orucun bu ay içinde tutulmasına edâ denir. Kendisine oruç farz olan bir Müslüman bu ay içinde herhangi bir günü oruçsuz geçirmişse onu daha sonra tutar. Vaktinde tutulmayan orucun daha sonra tutulmasına da kazâ denir. Ramazan orucunun kazâsı da farzdır.
2. **Vacip Oruç:** Adak (nezir) oruçları vaciptir. Oruç tutmayı adayan kimsenin o orucu tutması vacip olur. Hanefî mezhebine göre sünnet veya nâfile bir oruca başlayanın onu devam ettirmesi gerekir. Başladığı böyle bir orucu bozarsa onu daha sonra kazâ etmesi vacip olur.
3. **Sünnet/Mendup Oruç:** Hz. Peygamber (sav)’in, oruç tutulmasını tavsiye ettiği veya ramazan dışında genellikle oruçlu geçirdiği günlerde oruç tutmak sünnettir.
4. **Nâfile Oruç:** Nâfile kelimesi bazen sünneti de içine alacak genişlikte kullanılır. Biz burada farz, vacip, mekruh ve haram olmayan, hakkında herhangi bir rivayet de bulunmayan günlerde sevap niyetiyle tutulan oruçları kastediyoruz.
5. **Mekruh Oruç:** tutulması hoş karşılanmayan oruçtur.
6. **Haram Oruç:** Ramazan bayramının ilk günü ve kurban bayramının dört günü oruç tutmak.

Bir fiilin ibadet sayılması ve ondan sevap kazanılması için ibadet niyetiyle yapılması gerekir. Oruçta da belirtilen süre içinde ilgili yasaklara uymak, ancak Allah’ın emrini yerine getirmek maksadıyla yapılırsa oruç kabul edilir. Bir kimse oruç niyeti olmaksızın belirtilen sürelerde oruç yasaklarına tesadüfen veya başka bir gaye ile uymuş olsa,

oruçlu sayılmaz. Niyet, bir işe kesin karar vermektir. Niyette önemli olan kalben buna karar vermiş olmaktır. Ayrıca dil ile söylenmesi şart değildir. Buna rağmen genellikle dil ile de söylenir.

Ramazan Orucunun Farz Oluşu ve Delilleri

Müslümanlar ramazan ayını oruçlu geçirirler. Bu ayın oruçlu geçirilmesinin farz olduğu konusunda îslâm âlimleri arasında görüş birliği (icmâ) vardır. Orucun farz olduğu Bakara sûresinin 183. ayetinde bildirilir: "Ey iman edenler! Oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi size de farz kılındı".

Ramazan Orucunun Farz Olmasının Sebebi Ve Ayın Görülmesi Meselesi

Diğer ibadetler gibi oruç da Allah'ın emri olduğu için farzdır. Bir vakte bağlı olan ibadetlerde o vaktin girmesi aynı zamanda o ibadet yükümlülüğünün doğmasının sebebidir. Buna göre ramazan orucunun sebebi de ramazan ayının başlamasıdır.

Ramazan orucuna bu aya ait yeni hilalin görülmesiyle başlanmasını ve bir sonraki ay olan şevval hilalinin görülmesiyle de bayram yapılmasını emreden hadisler vardır (Buhârî, "Savm", 11; Müslim, "Sıyâm", 3-20). Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında ve onu takip eden ilk asırlarda aym bu hareketi gözle izlenirdi. Bu izlemeye göre ramazan ayı başlayınca oruç tutulur ve şevval ayı başlayınca da oruca son verilir, bayram yapılırdı.

Orucun Rükünü, Şartları ve Müstehapları

Oruç Allah için tutulur. Bir kimseye orucun farz olması ve tutulan orucun Allah tarafından kabul edilmesi için onda olması gereken birtakım şartlar vardır.

Orucun rükünü, oruçlunun oruç için belirlenen süre içinde oruca aykırı davranışlardan uzak durmasıdır. Bunun için onun özetle cinsel ilişkiden uzak durması ve vücudunun içi hükmünde sayılan kısmına özellikle ağız, makat gibi doğal kanallardan herhangi bir şey girmemesi gerekir. Buna aykırı davranışlar orucu bozar. Ayrıca doğal kanallar dışından mesela vücutta açılan bir yaradan içeriye giren veya iğne vasıtasıyla vücuda verilen ilaçların yahut başka maddelerin, rüküne aykırı olduğu için orucu bozup bozmayacağı tartışılmıştır. **Orucun farz olmasının üç şartı vardır:** Akıllı, bâliğ (ergin) ve Müslüman olmak.

Orucun edâsının yani farz olduğu günde tutulmasının farz olması için o şahsın ayrıca sağlıklı ve mukîm (seferi değil) olması gerekir. Ramazan orucu hasta veya sefer halinde olanlar için de bir yükümlülük olarak farzdır. Fakat bunlar o halde iken oruç tutmayabilirler ve bu durum, onlar için farzı yapmamak olarak değerlendirilmez. Onlar gününde tutamadıkları oruçları daha sonra kazâ ederler.

Orucun geçerli (sahih) olmasının şartları da niyet etmek ve kadınlar hakkında ay halinde ve loğusalık halinde olmamaktır. Bir kimse oruç niyeti olmadan bütün gününü aç, susuz ve cinsel ilişkiden uzak geçirse oruç tutmuş sayılmaz.

Tutulan orucun Allah katında daha değerli, mükemmele daha yakın olması için oruçlunun rükün olarak ifade edilen asgari ölçülere ek olarak bazı davranışlar sergilemesi beklenir. Bunları aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür:

1. Sahuru geç, iftarı erken yapmak.
2. Sadaka vermek.
3. İftar yemeği vermek.
4. Hurma veya su ile iftar etmek, iftarda dua etmek.
5. Nâfile namaz kılmak, çokça Kur'ân okumak, istiğfarda bulunmak.
6. İ'tikâf. Ramazanın bilhassa son on gününde i'tikâfa girmek orucun sünnetlerindedir.

Oruç Tutmaya Engel Olan ve Ramazan Orucunu Tutmamaya veya Başlanmış Orucu Bozmaya İzin Veren Haller

Oruç tutmaya engel olan birkaç durum bulunmaktadır:

1. **Ay hali (Hayız):** Kız ve kadınlarda görülen ay hali (hayız, âdet) oruç tutmaya engeldir. Bir kız veya kadın bu hâlde iken oruç tutamaz. Tutsa bile dinen meşru sayılan oruç yerine geçmeyeceği için sonradan o günlerin yerine kazâ orucu tutması gerekir.
2. **Doğum sonrası hal (Nifas):** Doğum yapan kadın (nüfesâ) oruçlu ise orucu bozulur ve nifas (loğusalık) hali devam ettiği müddetçe oruç tutamaz. Tutamadığı bu orucu daha sonra kazâ eder.

Oruç Tutmamaya veya Orucu Bozmaya İzin Veren Haller aşağıda özetlenmiştir:

1. Yolculuk (Sefer, seyahat),
2. Hastalık,
3. Yaşlılık,
4. Aşırı açlık ve susuzluk,
5. Hamilelik veya emzirme,
6. Tehdit: Ölüm veya vücut organlarından birine ciddi manada zarar verme tehdidi altında orucunu bozması istenen şahıs, orucunu bozar ve sonra kazâ eder.
7. Ziyafet: Sünnet veya nâfile oruca başlayan birisinin sonra kazâ etmek üzere orucunu açmasının mubah olup olmadığı tartışmalı bir konudur.

Vaktinde Tutulmayan Oruçların Kazâsı

Yukarıda açıklanan mazeretler dolayısıyla veya herhangi bir mazerete bağlı olmaksızın vaktinde tutulmayan ya da başlanıp bozulan oruçlar daha sonra kazâ edilir. Kazâdan maksat, tutulmayan gün sayısınca orucun daha sonra ramazan dışındaki günlerde tutulmasıdır. Kazâ orucu için belli bir vakit yoktur. Ramazan bayramının birinci ve kurban bayramının ilk dört günü dışında senenin herhangi bir gününde kazâ edilebilir.

Orucu Bozan, Bozmayan ve Oruçluya Mekruh Olan Şeyler

Oruçluya yasak olan davranışlardan bazıları ağır ihlal olarak değerlendirilir ve o zaman bunlara ek olarak keffâret de gerekir. Bazan yapılan fiil, tam bir yasak ihlali sayılmaz ama oruçluya yakışmaz veya onu ihlal ortamına çekebilecek türden olur. Oruçlunun bunları yapması da mekruhtur.

Orucu Bozup Sadece Kazâyı Gerektiren Haller:

Orucu bozup sadece kazâyı gerektiren hususları üç grup halinde ele alınmıştır: Yeme-İçme ile ilgili olanlar, cinsel hayatla ilgili olanlar ve diğerleri.

Yeme-İçme ile ilgili olanlar şunlardır:

- Beslenme veya tedavi amaçlı olarak kullanılması âdet olmayan bir şeyin ağız yoluyla alınması.
- Hata ile bir şey yemek veya içmek.
- Vaktin giriş veya çıkışında yanılarak bir şey yemek veya içmek.
- Orucun bozulduğunu zannederek yiyip içmek.
- Dişler arasında kalmış nohut tanesi kadar artığın yutulması.
- Oruca imsâkten sonra niyet edenin keffâreti gerektirecek davranışı.

Cinsel hayat ile ilgili olanlar şunlardır:

Cinsel ilişki olmaksızın öpüşme, sevişme gibi hallerde boşalma (inzal) olması halinde oruç bozulur ve kazâsı gerekir. Mastürbasyon da (istimnâ) orucu bozar ve kazâyı gerektirir. Uykuda iken boşalan insanın orucu rüyasında bir cinsel ilişki hatırlasa da hatırlamasa da bozulmaz. Dokunma olmaksızın karşı cinse şehvetle bakmak haram ise de bu bakma veya bu esnada boşalma orucu bozmaz.

Kazâyı gerektiren diğer davranışlar ise şunlardır:

- İsteyerek ağız dolusu kusmak.
- Ağız dışı yollardan besleyici veya keyif verici madde alınması.
- İçine duman çekmek.
- Tehdit altında oruç bozmak.

Orucu Bozup Hem Kazâyı Hem Keffâreti Gerektiren Haller:

Ramazan ayında, günün orucuna niyet ederek başlamış olan erkek veya kadın, oruçlu olduğunu bile bile cinsel ilişkide bulunursa orucu bozulur ve kazâ yanında keffâret ile de mükellef olur. Bu konuda büyük ölçüde görüş birliği vardır. Keffâret, sağlığı yerinde olanlar için iki ay ara vermeden oruç tutmak, buna gücü yetmeyenler için ise altmış fakiri birer gün doyurmak şeklinde olur.

Hanefi mezhebine göre aynı şartlar altında gıda veya tedavi amacıyla kullanılması âdet olan bir şeyi yiyen veya içene de kazâ ve keffâret gerekir. Sigara, nargile, enfiye gibi keyif verici maddelerin bile bile kullanılması da keffâret sebebi olarak kabul edilmiştir.

Ramazan ayı dışındaki orucun bozulması veya ramazan ayında oruca niyet edilmemesi ve günün oruçsuz geçirilmesi keffâret sebebi değildir. Bu durumda kazâ gerekir ve oruç tutmama ya da onu bozma meşru bir mazerete dayanmıyorsa ayrıca tövbe edilir.

Orucu Bozmayan Fakat Mekruh Olan Durumlar:

Orucu bozulma tehlikesi ile karşı karşıya getirebilecek davranışlar mekruhtur, bunlardan kaçınmakta yarar vardır.

1. Oruçlunun, ağızını çalkalarken boğazını tamamen ıslatmaya çalışmak.
2. Burna su çekmede aşırı hassasiyet göstermek.
3. Genç oruçlunun eşini öpmesi, kucaklaması, ona sarılması.
4. Yemeği yutmadan sadece tadına bakmak.
5. Şekersiz sakız çiğnemek.
6. Ağır işlerde çalışmak.
7. Oruçluya yakışmayan davranışlarda bulunmak.

Orucu Bozulmadığı Bazı Durumlar:

Orucu bozulmadığı gibi mekruh da olmayan bazı durumlar vardır:

1. Orucu bozan bir davranışı unutarak yapmak.
2. İhtilam olmak veya cünüp olarak oruca başlamak.
3. Diş fırçalamak, misvak kullanmak.
4. Dişe veya ağza ilaç konulması.
5. Yıkanmak.
6. Krem kullanmak, makyaj yapmak.
7. İstemeyerek toz veya duman yutmak.

Oruç ve Tedavi

Hastalık oruç tutmamak için izin (ruhsat) olarak değerlendirilmiştir. Ama hastalığın durumuna göre bu, iznin ötesinde bir mecburiyet halini de alabilir. Oruç tuttuğu takdirde sağlığı zarar görecektir bir şahsın öncelikle tedavi ile meşgul olması, sağlığına kavuştuktan sonra tutamadığı oruçları kazâ etmesi isabetli olur. Diğer taraftan bazı hallerde oruç, uygulanan tedavi programını aksatmayabilir veya oruç dikkate alınarak yapılacak bir tedavi programı ile de hasta, sağlığına kavuşabilir.

İslâm âlimleri geçmişten günümüze ilaçların ve tedavi metotlarının oruca etkisini değerlendirmişlerdir. Bu değerlendirmede Hz. Peygamber (sav)'in ve ashabının açıklamaları yanında yaşadıkları zamanın bilgi ve tecrübe birikiminin de katkısı vardır. Konu günümüzde ele alınırken eskilerin görüşleri yanında çağdaş tıp biliminin verilerinden de yararlanma ihtiyacı vardır. Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu 22/09/2005 tarihli

toplantısında bu tarz bir çalışma sonucu bazı kararlar almıştır. Yer yer bu kararlara da işaret ederek konuyu şöyle özetlemek mümkündür:

- Ağız yoluyla alınıp boğazdan geçen katı veya sıvı ilaçlar orucu bozar. Ancak ağız içerisine az miktarda ilaç damlatılması veya sıkılması, mesela dil veya damakta oluşan yaralara ilaç sürülmesi, dişe ilaç konulması, dişin doldurulması veya kaplanması orucu bozmaz.
- Burna damlatılan ilaç ve spreyleyler daha çok burun içinde emilir. Bunlardan çok az bir miktarı burun akıntısı ile boğaza gidebilir de bu, orucu etkileyecek boyutta değildir.
- Fıkıh ve ilmihal kitaplarında makattan verilen ilacın orucu bozacağı belirtilir. Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu'nun ilgili kararında ise makattan verilen fitilin orucu bozmayacağı sonucuna varılmıştır.
- Fıkıh kitaplarında ifade edilen hâkim görüşe göre kadın cinsel organının içine herhangi bir maddenin konulması orucu bozar, fakat erkeğin cinsel organının içine ilaç vs. damlatılması orucu bozmaz.
- Anjiyoda böyle bir sıvı verilmediği için orucun bozulmayacağı, bazı diyaliz çeşitlerinde de durumun aynı olduğu fakat bazılarında vücuda besin değeri olan sıvı verildiği ve bu son durumda orucun bozulacağı görüşü benimsenmiştir. Anestezide ise işlemin kendisinin orucu bozmayacağı fakat bilhassa bölgesel ve genel anestezide ayrıca vücuda serum verildiği, bu durumun ise orucu bozacağı belirtilmiştir.
- Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu'nun 2005 tarihli kararında gıda ve keyif verici özelliği olan iğnelerin orucu bozacağı, diğerlerinin bozmayacağı ifade edilmiştir. Oruçlunun kan vermesi orucu bozmaz. Fakat oruçluyu zayıf düşürecekse mekruhtur. Oruçluya kan verilmesi ise orucu bozar.
- Cilt üzerine veya ciltteki yüzeysel yaralara ilaç konulması, ilaçlı bant yapıştırılması oruca zarar vermez.

Oruç ve İ'tikâf

İtikâf: İslâm öncesi Mekke toplumunca da bilinen İ'tikâf, Hz. Peygamber (sav)'in uygulamalarıyla sünnet vasfı kazanmıştır. İ'tikâf, Arapça'da تنها bir yerde kalmak, bir şeye bağlanmak gibi anlamları bulunan "akefe" fiilinden türetilmiştir ve kelimenin farklı türevleri Kur'ân-ı Kerim'de dokuz âyette kullanılmıştır. İslâmî literatürde İ'tikâf, "Bir mescitte Allah'ın rızasını kazanma niyetiyle bir süre kalmak" anlamında kullanılır ve farklı görüşlere göre bu tarife, kalınacak sürenin miktarı, mescidin mahiyeti ve orada kalan kişinin oruçlu olması gibi diğer unsurlar ilave edilir.

Oruç ve Fitre

Fitre: Ramazan ayı boyunca oruç tutan Müslümanlar bu ay sona erip şevval ayı girince oruca son verirler ve bayram yaparlar. Arapça'da bu bayrama İdü'l-fitr (fitr bayramı) denir. "Fitr" (fitir), oruçlu olmama halini ifade eder. Müslümanlar bu bayramda aynı zamanda sosyal içerikli bir malî ibadet olarak sadaka vermekle yükümlüdür. Bu gün ödenmesi gereken sadakaya sadakattü'l-fitr (fitir sadakası/fitre) veya zekâtü'l-fitr (fitir zekâtı/fitre zekâtı) denir. Bu manada dilimizde fitre kelimesi yaygınlık kazanmıştır.

Fitrenin hükmünü İslâm âlimleri farz veya vacip terimiyle açıklarlar. Abdullah b. Abbas fitrenin, veren açısından ramazan boyunca tuttuğu oruç esnasında olabilecek birtakım eksiklikleri telafi edici, alan fakir açısından da yiyecek ihtiyacını giderici işlevine dikkat çeker (Ebû Dâvûd, "Zekât", 17; İbn Mâce, "Zekât", 21). Tek başına bakıldığında miktarı itibarıyla az gibi görülen bu sadakanın, geniş kesimler tarafından ödendiği takdirde ihtiyaçların giderilmesine azımsanmayacak katkıda bulunduğu, sevinç ve mutluluğun yaygınlaşmasına vesile olduğu görülür.

Fitre vermekle yükümlü olan kimse, bakımlarından sorumlu olduğu şahısları da dikkate alarak kendisi ve onlardan her biri için bir fitre verir. Fitrenin özellikle ramazanın sonlarında bilhassa son iftar ile bayram sabahı arasında ödenmesi tavsiye edilir. Fitrenin bayram namazından önce verilmesi gerekir.

Fitre, zekât alma hakkı olanlara verilir. Bunlar genelde temel ihtiyaçlarını karşılayamayan fakirlerdir. Zekât gibi fitre de fakir bile olsalar anne, baba, dede, nine gibi usûl hısımlarına ve evlat, torun gibi fîrû hısımlarına verilmez.